

Abb. 7: Der Weiler Harazim, Kornspeicher, Blick nach Südosten.

Abb. 8: Der Weiler Harazim, Südfassade, Detail der Sgraffitoausschmückung, z. Z. unter dem Dach vom Zubau einer Garage verborgen).

Abb. 9: Der Weiler Harazim, Kornspeichergrundrisse: A – Ecke eines älteren Baus (s. Abb. 14: 2); B – Fragment einer abgerissenen Mauer (s. Abb. 19); C – der dekorierte Unterzugbalken (s. Abb. 17). Bauphasen: 1 – Gotik oder Renaissance, vor 1600; 2 – Spätrenaissance, bis 1620; 3 – Hochbarock, wahrscheinlich 1730er Jahre; 4 – 2. Hälfte des 19. Jahrhunderts; 5 – nach 1935 (Baufaufnahme und Zeichnung F. Facincani, 2023).

Abb. 10: Der Weiler Harazim, Kornspeicher, Nordwand im Erdgeschoss. Die Deckenbalken liegen auf einem Balken, der wohl als Sturzbalken der Nische vom heute verblendeten Eingang diente.

Abb. 11: Der Weiler Harazim, Kornspeicher, Nordfassade, Auftragegurtbogen. Der Gurtbogen indiziert die Lage des zugemauerten Eingangs im Erdgeschoss.

Abb. 12: Der Weiler Harazim, Kornspeicher, Erdgeschoss, Eingang in der Nordostecke, Blick nach Norden.

Abb. 13: Der Weiler Harazim, Kornspeicher, Obergeschoss, Ostwand: 1 – eingemauerter Sparren vom älteren Bau; 2 – Ecke des älteren Baus; 3 – verblendetes Fenster (Foto J. Beránek, 2023).

Abb. 14: Der Weiler Harazim, Kornspeicher, Ostwand, der zwischen dem Erd- und Obergeschoss deutliche Relikt von einem älteren Bau (s. Detail, Abb. 13): 1 – eingemauerter Sparren vom älteren Bau; 2 – Ecke des älteren Baus; (Foto J. Beránek, 2023).

Abb. 15: Der Weiler Harazim, Kornspeicher, Vertikalschnitt über den Eingang in der Nordostecke mit Ansicht der Ostwand: A – Baufuge/Südwestecke des älteren Objekts; B1, B2 – Dachsparren vom älteren Objekt; C – Ziegelpombe, infolge des Durchbrechens des heutigen Eingangs in der Nordostecke entstanden; D – Fundamentmauerwerk der östlichen Speichermauer, beim Geländeabbau für den Bau einer Rampe zum neuen Eingang freigelegt; E – Horizontallinie des Innenverputzes als Abdruck der Rückseite des verschwundenen Obergeschossfußbodenteils; F – vertikaler Mauerwerksabsatz, vom Bruch des Polygonalgesimses laufend; G1, G2 – die in das Ostwandmauerwerk eingemauerten Rundhölzer, aus der Bauzeit stammend (Aufnahme und Zeichnung F. Facincani, 2022–2023).

Abb. 16: Der Weiler Harazim, Kornspeicher, Obergeschoss, Unterzugbalken der Balkendecke, Profil (Abmessung und Zeichnung F. Facincani, 2023).

Abb. 17: Der Weiler Harazim, Kornspeicher, Obergeschoss, Unterzugbalken der Balkendecke.

Abb. 18: Der Weiler Harazim, Kornspeicher, Obergeschoss, Unterzugbalken der Balkendecke, Seitenansicht.

Abb. 19: Der Weiler Harazim, Fragment der abgebauten Mauer im Ostfassadenfuß – s. Abb. 9: B.

Abb. 20: Der Weiler Harazim, Kornspeicher, Polygonales Gesims über dem Söllerdach.

(Übersetzung Jindřich Noll)

KROV NAD PRESBYTÁŘEM KOSTELA NAROZENÍ PANNY MARIE V MILIČÍNĚ SÍLA TRADICE A NESNADNÉ PŘIJÍMÁNÍ KONSTRUKČNÍCH INOVACÍ

JAN VESELÝ – JAN KYPTA

Roof structure above the Presbytery of the Church of Our Lady's Nativity in Miličín – the Power of Tradition and Uneasy Adoption of Construction Innovations

The current roof of the Gothic Church of Our Lady's Nativity in Miličín (Benešov Region) was created after the town fire in 1644. While the new roof structure above the presbytery was built immediately after the disaster, the nave was roofed more than one hundred years later. The study is focusing with the earlier roof frame. It is especially interesting by using an anachronistic construction with long upward braces and a longitudinal axial frame, typologically going back to the Middle Ages. Here, however, it was combined with a very regressive type of short principals at the time the fully developed type of this construction prevailed in Bohemia. The red chalk assembly marking, not using the Roman numerals V and X, is rather interesting as well and continues the late medieval regional tradition.

Key words: Miličín – church – roof structure – short principals – assembly marking

Obr. 1: Miličín (okres Benešov), kostel Narození Panny Marie, pohled na faru a kostel od severu. Střechy kostela jsou kryty bobrovkami (Muzeum České Sibiře, archiv Aleny Ledinské, kolem 1940, www.ceskasibir.cz).

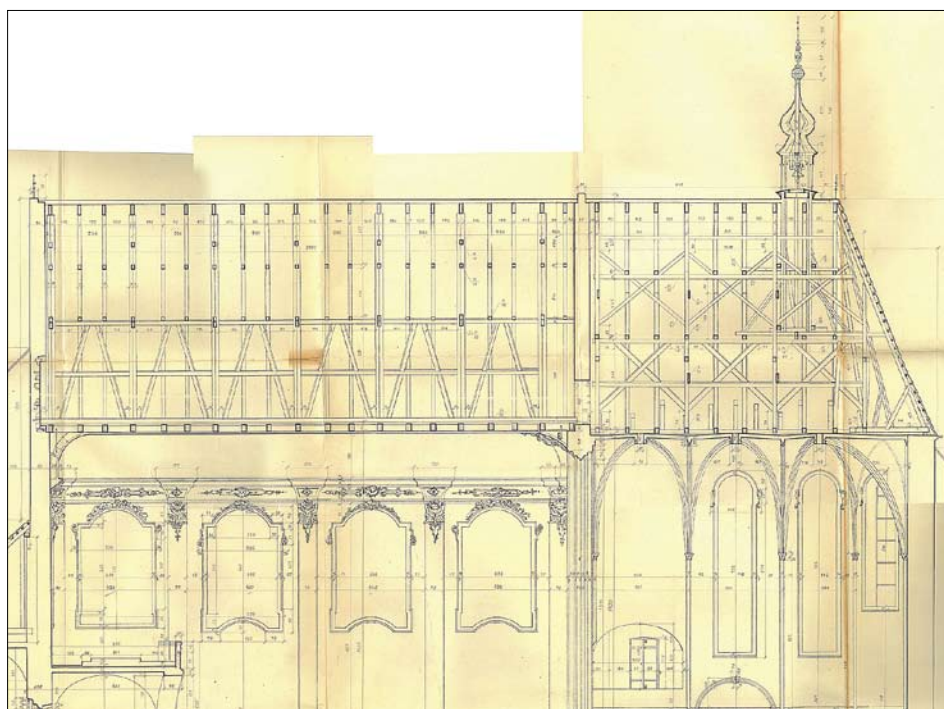
Dnešní podoba zastřešení vrcholně gotického kostela Narození Panny Marie v Miličíně vznikla po požáru městečka v roce 1644. Zatímco nový krov nad presbytářem vznikl ihned po katastrofě, kostelní loď dostala definitivní zastřešení až o více než sto let později. Článek je věnován staršímu krovu. Ten je zajímavý především užitím ve své době značně anachronické konstrukce s klasovými vzpěrami a podélným rámem v osově rovině, která patří typologicky ještě do středověku. Je však navíc kombinovaná s velmi regresivním typem ležaté stolice, a to v době, kdy již v Čechách převládá užití plně rozvinutého typu této konstrukce. Za pozornost stojí též tesařské značení rudkou, bez užití římských čísel V a X, které rovněž navazuje na pozdně středověkou regionální tradici.

Klíčová slova: Miličín – kostel Narození Panny Marie – krovová konstrukce – ležatá stolice – tesařské značení

<https://doi.org/10.56112/pp.2023.2.04>

ÚVOD

Kostel Narození Panny Marie v Miličíně dostal svoji dnešní podobu na samém konci 14. století (naposledy Kuthan 2011). Z této doby pocházely nepochybně též krovové konstrukce, které zanikly při požáru městečka 25. 7. 1644 (Teplý 1899, 81). Jejich podobu neznáme a nemáme téměř žádné indicie, podle kterých bychom je mohli rekonstruovat. Jediným pozůstatkem původního krovu nad presbytářem jsou negativy po zednice a patních částí trojice nejzápadnějších vazeb, které se zachovaly ve zdivu věže, jež vystupuje při štítě mezi lodí a presbytářem do půdního prostoru. Díky negativům dřevěných prvků alespoň víme, že se osová rozteč vazeb, která u dnešního krovu činí 1,19 m, shoduje s roztečí původní, přičemž sklon původní střechy kolem 65° byl rovněž víceméně zopakován. Také založení krovu na zdech s roztečí mezi pozednicemi, jež činí zhruba 8,6 m, se s původním řešením v zásadě shoduje. Naproti tomu nemáme pro starší podobu krovu nad lodí žádná vodítka. Na základě analogií můžeme pouze předpokládat, že střecha, která má dnes při šířce 12,33 m hřeben ve stejné výšce jako presbytář, a tedy výrazně menší sklon (57°), byla původně vyšší.

Obr. 2: Miličín, kostel Narození Panny Marie, zaměření kostela, podélný řez, výřez krovů (zaměření R. Zidek – V. Vejvodský – F. Skoda – J. Schmail(er)?, 1946, archiv NPÚ ÚOP SČ Čech, inv. č. 178).

Obr. 3: Miličín, kostel Narození Panny Marie, krov nad presbytářem, celkový pohled od jihovýchodu (všechny snímky J. Veselý, 2023, není-li uvedeno jinak).

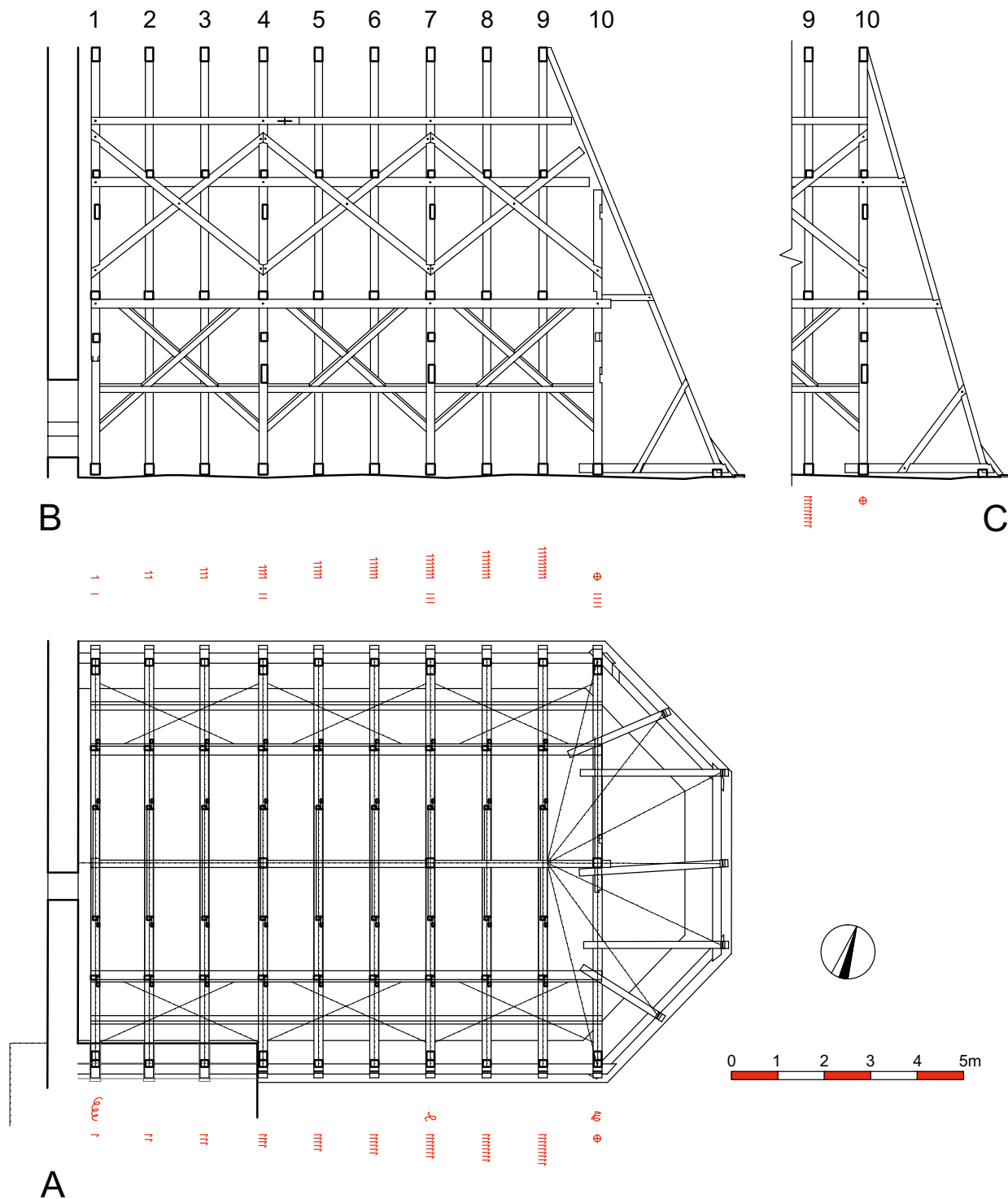
Z typologického hlediska má krov presbytáře výrazně archaičtější charakter než krov lodi, což nasvědčuje rozdílnému stáří. Tento předpoklad potvrzují výsledky dendrochronologické analýzy (Tomáš Kyncl, DedroLab Brno, 2023). Zatímco krov nad presbytářem byl vyroben z kmenů kácených v zimě 1644/1645 (odebráno deset vzorků ze všech částí konstrukce, z nichž se podařilo datovat sedm), kmeny pro výrobu krovu nad lodí byly káceny v zimě 1749/1750 (odebrány tři vzorky z různých částí konstrukce, z nichž se podařilo datovat jediný). Toto datum navíc koresponduje s vročením na sloupku páté plně vazby od západu. Zde je napsáno: W(ystavěn). K(rov).

TEN 21. IULI 1750. Je tedy zjevné, že presbytář dostal definitivní střechu bezprostředně po požáru, zatímco kostelní loď měla ještě sto let pouze střechu provizorní, nebo nebyla zastřešena vůbec.

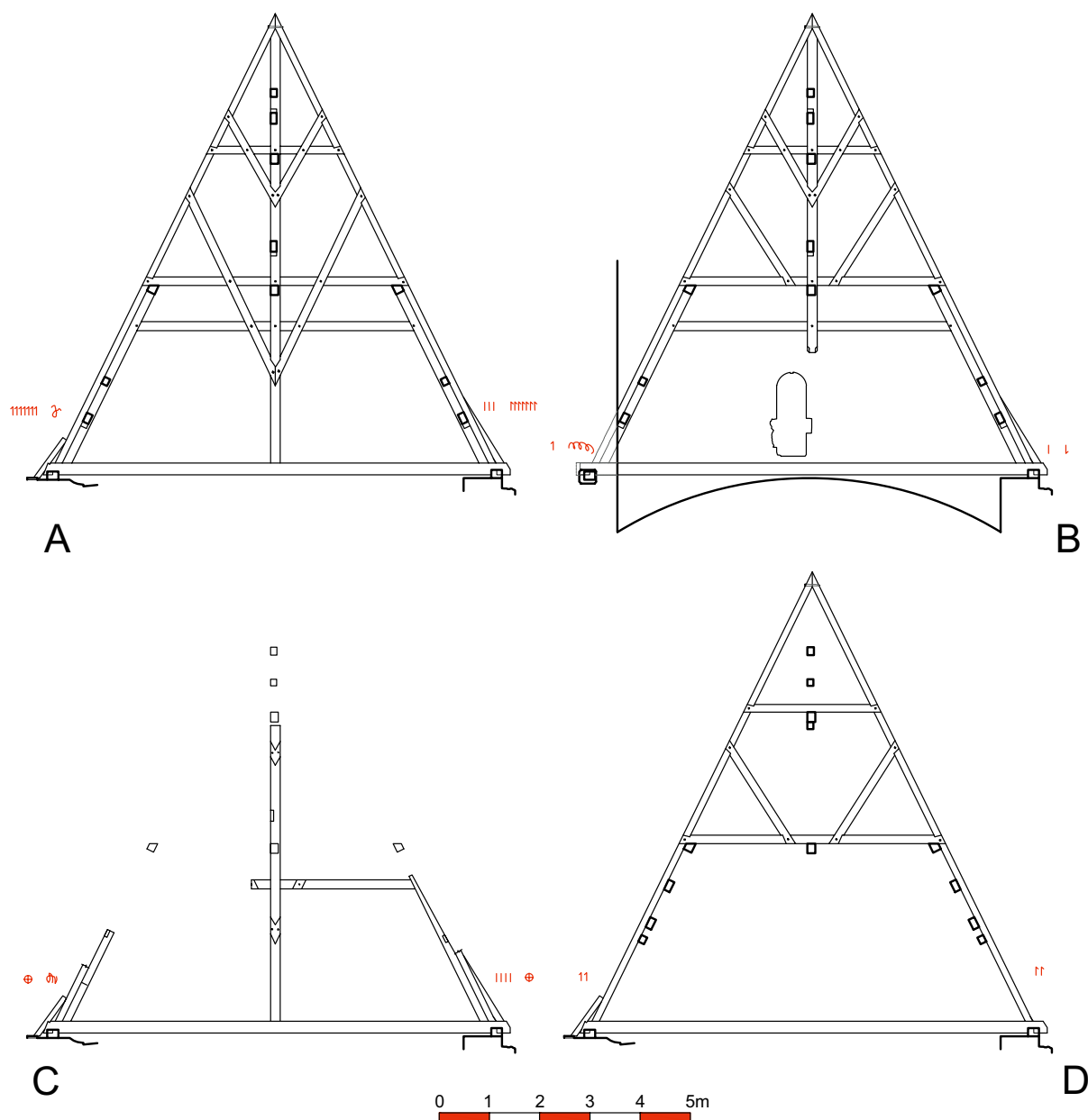
KROV PRESBYTÁŘE

Jak bylo zmíněno výše, krov presbytáře má poměrně archaický charakter. Základem je soustava typická spíše pro

pozdní středověk, tedy krokvní krov s dvojicí hambalků a vazným trámem v každé vazbě, doplněný o podélné vázání ve svislé rovině pod hřebenem střechy. Podélné vázání sestává ze sloupků, tří úrovní vodorovných ližin a ondřejských křížů. V plných vazbách jsou sloupky s hambalky a krokvemi propojeny klasovými vzpěrami ve dvou úrovních. Obdoba klasových vzpěr v úrovni prvního hambalku je užitá i v mezilehlých vazbách, kde jsou však v důsledku absence středových sloupků redukovány

Obr. 4: Miličín, kostel Narození Panny Marie, zaměření krovu nad presbytářem: A – půdorys; B – podélný řez; C – rekonstrukce původního řešení konstrukce valby nad závěrem kostela. Červeně značení jednotlivých vazeb (zaměření a kresba J. Veselý, 2023; na podkladě starších plánů z roku 1946 (viz obr. 2) a projektové dokumentace pro opravu krovů od T. Kostohryze z roku 2009, archiv NPÚ ÚOP SČ, inv. č. 5339).

Obr. 5: Miličín, kostel Narození Panny Marie, zaměření krovu nad presbytářem – příčné vazby: A – kompletní plná vazba č. 7; B – plná vazba č. 1 s redukováním sloupkem podélného rámu a spodními klasovými vzpěrami; C – plná vazba č. 4 redukována v důsledku úpravy zvalbení; D – mezilehlá vazba č. 2. Červeně tesařské značení užitá na daných vazbách (zaměření a kresba J. Veselý, 2023).

na kratší vzpěry mezi hambalkem a krokvi. Zajímavé je, že úhel, který tyto vzpěry svírají s hambalkem, je oproti vzpěrám v plných vazbách o 8° menší.

Od středověkých vzorů se krov liší řadou detailů. Především jde o úspěšnější řazení, kdy jsou mezi dvěma plnými vazbami dvě mezilehlé vazby místo jedné. Základní trojúhelníky jednotlivých vazeb nemají patní vzpěry. Také podélný středový rám postrádá patní pásy mezi sloupky a vaznými trámy. Naopak tesařské detaily konstrukce jsou spíše konzervativní. Prakticky všechny spoje jsou plátové, většinou jednostranně rybinové, nekryté. Atypický je vrcholový spoj krokvi, které se stýkají na tupo na pokos (obr. 8) a jsou probity silným, vodorovně orientovaným dřevěným hřebem. Krokve jsou do vazných trámů začepované ve vzdálenosti 23 až 28 cm od konce. Na zhlaví vazných trámů nasedají námětky, přičemž podoba jejich uložení se na jižní a severní straně liší. Za pozornost

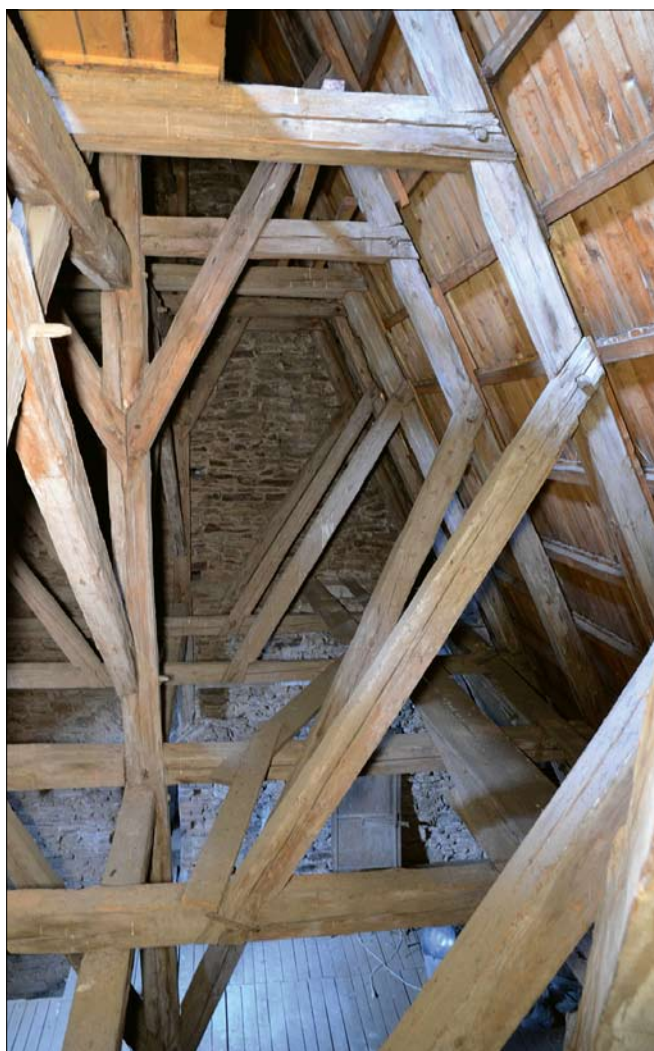
stojí řešení na jihu, kde jsou námětky do zkoseného zhlaví vazného trámu zadrápnuty (obr. 6a). Na vazné straně první vazby jsou poblíž spojů k vidění také vícenásobné závrtky svědčící o tom, že tato vazba sloužila zároveň jako šablona pro výrobu vazeb ostatních (obr. 12).

Tato soustava je ve spodní úrovni doplněna poměrně subtilní ležatou stolicí, jejíž podoba je však pro polovinu 17. století rovněž retardovaná. Chybí zde progresivní prvky: založení na podélných pětibokých prazích či vzhůru se rozšiřující sloupky. Rozpěra ležatých sloupků je posunuta o téměř tři čtvrtě metru pod první hambalek, a to bez zjevného důvodu. Zdaleka nejpozoruhodnější je však úplná absence pásek spojujících ležaté sloupky s těmito rozpěrami. Podélné vázání stolice je již vcelku běžné. Na sloupcích jsou shora načepovány pětiboké ližiny podporující odspodu první hambalky. Zhruba v polovině délky mezi vazným trámem a pětibokou ližinou jsou mezi sloup-

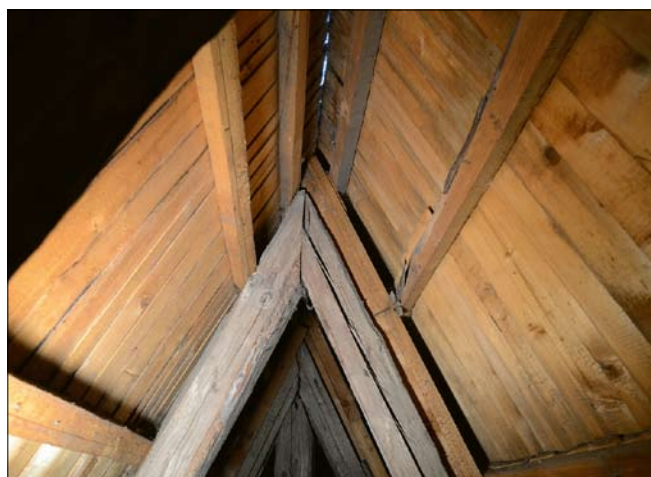
Obr. 6: Miličín, kostel Narození Panny Marie, krov nad presbytářem, detaily pat plných vazeb; a – jižní pata vazby č. 7 se zvláštní úpravou zhlaví vazného trámu pro zadrápnutí krátčete; sloupek plné vazby nese piktogram podobající se řeckému písmenu gama; b – severní strana vazby č. 4, sloupek nese římskou číslici II.

Ze středověkých zvyklostí vychází také tesařské značení. Značky jsou provedeny pouze rudkou. Vazby jsou číslovány od západu k východu. Číslo vyjadřují prosté řady čárek se zobáčky na jednom (většinou horním) konci – tedy bez užití římské číslice V (obr. 6). Vazba č. 10 je pak značena piktogramem v podobě křížku v kroužku (obr. 11, 13). Značky byly umístěny u spojů, většinou na obou vázaných prvcích, příp. jsou kresleny přímo přes spoj. Nevíme, zda absenci značek v některých místech můžeme

Obr. 7: Miličín, kostel Narození Panny Marie, krov nad presbytářem, průhled od severu v úrovni mezi prvním a druhým hambalkem. Zřetelně je vidět rozdílný sklon celé klasové vzpěry v plné vazbě č. 4 a zkrácených vzpěr v ostatních vazbách.

ky sousedních plných vazeb vloženy vodorovné rozpěry, přičemž sloupky s ližinou jsou provázány ondřejskými kříži. Pro spoje jsou u ležaté stolice užity jak čepy (pata a vrchol sloupku, příčné i podélné rozpěry), tak pláty (ondřejské kříže).

Obr. 8: Miličín, kostel Narození Panny Marie, krov nad presbytářem, detail vrcholového spojení krokví v mezilehlé vazbě. V pozadí je též patrný styk sloupku a krokví v plné vazbě. Sloupek je přiložen ke krokví natupo, bez dalšího propojení.

přičíst spíše špatné viditelnosti rudkové kresby na zaprášeném povrchu, nebo nedůslednosti tesařů. Jako kontramarky pro odlišení stran byly zřejmě využity zobáčky na čárkách značek – jsou orientovány doleva nebo doprava, ve většině případů podle levé nebo pravé strany vazby. Prvky podélného středového rámu jsou značeny piktogramy, které jsou buď na obou spojovaných prvcích poblíž spoje (obr. 11), nebo jsou provedeny přímo přes spoj. Vazby ležaté stolice mají vlastní značení, přičemž místo číslic užívají na jižní straně piktogramy a na severní straně čárky značící pořadí vazby stolice od západu. Na celé konstrukci je ve velké míře patrné orýsování pro výrobu spojů – osy prvků, obrysy dlabů atd., vše rovněž prováděné rudkou. Na řadě prvků se pak nacházejí číselné údaje provedené arabskými číslicemi; jedná se patrně nejen o značení délek a profilů trámů, ale i značení, pro jaký prvek byly určeny (nalezeno na vazném trámu, na krokvích a na podélné rozpěře ležaté stolice). Raritou je datovací nápis na spodním líci severní krokve vazby č. 5, který byl proveden zjevně ještě před sestavením konstrukce a je z větší části skrytý za rozpěrrou a ramenem ondřejského kříže ležaté stolice. Přechíst bylo možno pouze æ Leta Pa... (obr. 15).

Obr. 9: Miličín, kostel Narození Panny Marie, krov nad presbytářem, pohled od jihu na sloupek druhotně redukované plné vazby č. 10. Patrné je zkrácení příčné rozpěry ležaté stolice a prvky zvalbení nad závěrem. Zřetelné jsou nepřesnosti ve spojích patních vzpěr s nárožními krokvi.

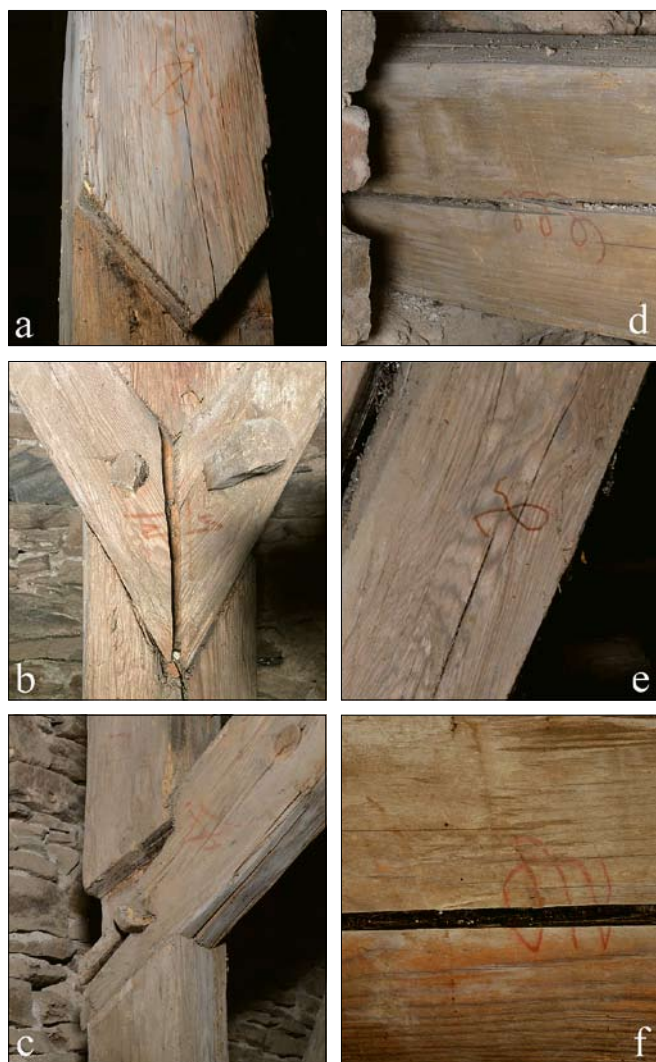

Obr. 10: Miličín, kostel Narození Panny Marie, krov nad presbytářem. Detail krokvi a patních vzpěr zvalbení nad závěrem. Patrné jsou nepřesnosti v plátovém spoji vzpěry a krátčat a prázdný dlab na vzdálenější krokvi.

Obr. 12: Miličín, kostel Narození Panny Marie, krov nad presbytářem, detail severního konce prvního hambalku na styku s krokvi. Patrné je jak tesařské značení rudkou, tak tři závrty od nebozezu s plochým břítem, dokládající, že první vazba sloužila též jako vzorová vazba pro výrobu vazeb následujících.

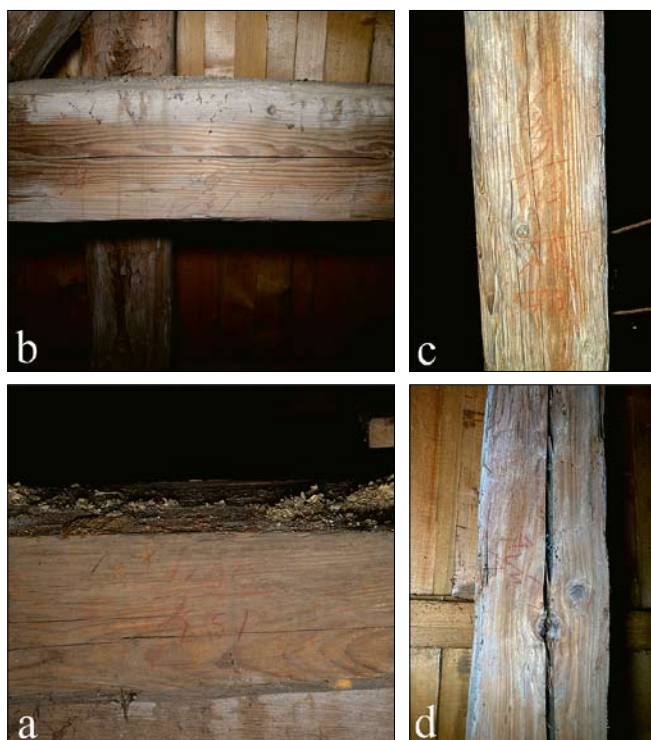
← Obr. 11: Miličín, kostel Narození Panny Marie, krov nad presbytářem, detail jižní paty plné vazby č. 10 se zvýrazněným tesařským značením rudkou. Na vazném trámu jsou jak pořadová značka základní vazby, tak pořadová značka – piktogram – vazby ležaté stolice.

Obr. 13: Miličín, kostel Narození Panny Marie, krov nad presbytářem, detaily rudkou kreslených tesařských značek ve formě piktogramů: a – sloupek vazby č. 10; b – styk sloupku a horních klasových vzpěr příčné vazby č. 1; c – značka na sloupku a diagonále ondřejského kříže podélného středového rámu; d až f – značky jižní strany rámu ležaté stolice v plných vazbách č. 1, 7 a 10.

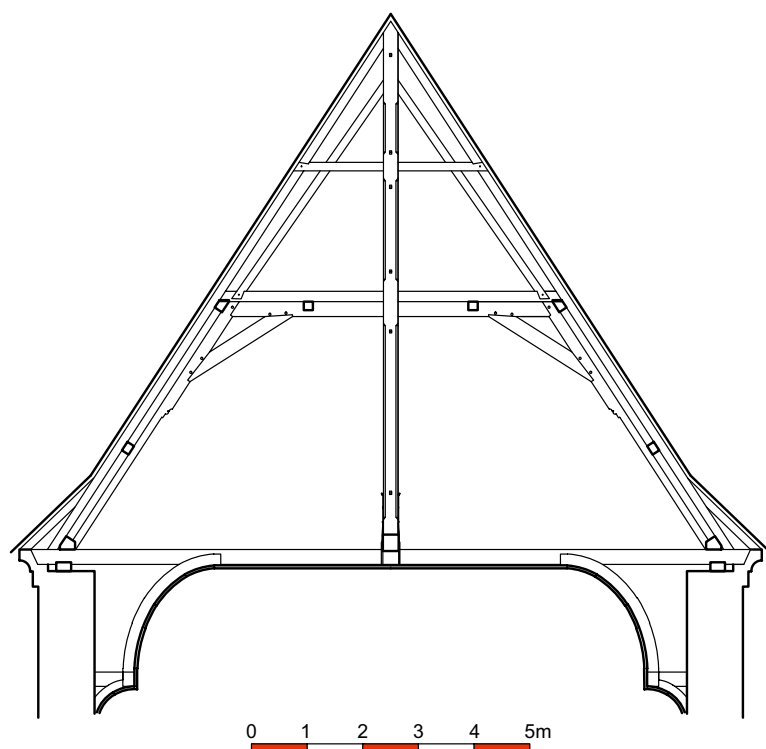

Obr. 15: Miličín, kostel Narození Panny Marie, krov nad presbytářem, rudkový datační nápis na spodním líci severní krokve vazby č. 7, překrytý z větší části rozpěrou a ramenem ondřejského kříže. V mezeře mezi prvky lze na místě přechíst ještě slovo „Páně“, letopočet však již nikoliv.

Obr. 14: Miličín, kostel Narození Panny Marie, krov nad presbytářem, detaily rudkou kreslených skupin čísel na různých prvcích krovu, značících pravděpodobně rozměry, příp. účel prvku: a – nápis při severním zhlaví vazného trámu plné vazby č. 7; b – nápis na podélné rozpěře ležaté stolice mezi vazbami č. 4 a 7 na severní straně; c – nápis na krokvi severovýchodní plochy valby; d – nápis na krokvi východní plochy valby.

Závěr kostela má formu pěti stran osmiúhelníku. Sedlová střecha je tu ukončena trojbokým zvalbením, které má ale k základnímu celku krovu zvláštní konstrukční vztah. Neobvyklé řešení má již patní rošt pro krokve zvalbení. Nejsou zde užita klasická, radiálně rozmístěná krátkata, začepovaná do vazného trámu poslední celé vazby. Patní trámy (krátkata) jsou v nárožích a v osově vazbě směřována víceméně rovnoběžně s podélnou osou krovu a pouze trámy pod středními krokvi bočních polí zvalbení jsou orientovány šikmo. Jejich směr ale nevychází z půdorysného průmětu na ně dosedajících krokvi. Tato krátkata jsou uložena o půl profilu výše než hlavní vazné trámy. Přes vazný trám vazby č. 10 jsou protažena dále k západu a jsou na něj nakampována. Zásadní je však skutečnost, že vrcholy krokvi zvalbení se stýkají ve vrcholu vazby č. 9 základního krovu a konstrukce plné vazby č. 10 je kvůli tomu zredukována. Oproti kompletní sestavě plné vazby zde zůstal zachován jen vazný trám, středový sloupek a části sloupků a příčné rozpěry ležaté stolice. Na sloupku i příčné rozpěře jsou přitom patrné dlaby po spojení s ostatními prvky plné vazby. Sloupek je zakrácen ve výšce 5,9 m nad vazným trámem, kvůli čemuž jsou redukovány také navazující prvky středového podélného rámu, které by měly končit na odstraněné části sloupku. Také samotné krokve zvalbení vykazují anomálie. V patě jsou opatřeny cca 2 m dlouhými vzpěrami. Spoje vzpěr s krátkaty i krokvi mají podobu nekrytých jednostranných rybinových plátů. Na všech krátkatech jsou v patřičném místě příslušné dlaby, u krokvi ale dlaby nalezneme pouze na kratších prvcích v osách ploch zvalbení. Vzpěry jsou však na většině krokvi přibity z boku na neoslabený profil,

Obr. 16: Miličín, kostel Narození Panny Marie, zaměření krovu nad lodí, příčný řez (kresba J. Veselý, 2023; na podkladě projektové dokumentace pro opravu krovů od T. Kostohryze z roku 2009, archiv NPÚ ÚOP SČ, inv. č. 5339)

Obr. 17: Miličín, kostel Narození Panny Marie, krov nad lodí, pohled od jihovýchodu.

ve vazbách s dlaby však právě dlaby zůstávají nevyužité. Vzpěry mají navíc dnes vyšší sklon, než pro který byly vyrobeny, spoje na krátkatech jsou tak o několik centimetrů rozevřené a pláty vzpěr musely být druhotně přitesány. Nesrovnalosti v úhlech spojů na prvcích zvalbení i hrubé odstranění větší části plné vazby č. 10 můžeme dát do souvislosti s rovněž neobvyklým umístěním vrcholu zvalbení, a to až na mezilehlé vazbě č. 9. Máme za to, že všechny tyto znaky svědčí o druhotném snížení sklonu valby.

KROV NAD LODÍ

Stručně se budeme věnovat rovněž krovu nad lodí. Ten nese nejenom střešní plášť, jeho vazné trámy slouží jako stropní trámy lodě. Rovná část podhledu je přibíjena přímo na jejich spodní líc a jsou k nim též kotveny ramenáty vysokého dvoustupňového fabionu. Krov je kroekvní, se dvěma úrovněmi hambalků a průběžnými vaznými trámy ve všech vazbách. Má podélné vázání ve formě plně rozvinuté ležaté stolice. Navíc je v osově rovině vybaven mo-

Předpokládáme, že v době vzniku krovu byla i vazba č. 10 provedena jako kompletní a krokve zvalbení se ve vrcholu opíraly o ni. Základní sklon krovu činí 64° . Východní plocha valby má dnes sklon 68° , při předpokládaném původním řešení by však činila 74° . Je pravděpodobné, že původně byla střecha presbytáře kryta šindelem (jako dnes), pro který takto výrazný sklon nepředstavoval problém. Víme však, že ještě kolem poloviny 20. století byly střechy kostela kryty bobrovkami. Pro nepřibíjenou krytinu byl s ohledem k poloze kostela a expozici silným západním větrům patrně sklon příliš veliký a muselo dojít ke vzniku dnešního řešení. Teoreticky mohla tato úprava proběhnout v roce 1750 v souvislosti se vznikem nového zastřešení kostelní lodí, příp. v roce 1877 či nejbližších letech následujících, kdy vznikl dnešní sanktusník a byly upravovány i některé dřevěné konstrukce ve věži. Původní krokve zvalbení i vazby č. 10 byly pro nové řešení příliš krátké, a proto byly vyrobeny a osazeny čtyři nové krokve. Tři z původních krokví pak bylo možné použít do osových vazeb ploch zvalbení, které jsou v důsledku pozice ve vrcholovém souběhu kratší. To vysvětluje přítomnost prázdných dlabů po plátech vzpěr pouze na této trojici krokví. Změna sklonu krokví také vedla k nutnosti změny sklonu patních vzpěr, což vedlo k jejich úpravám a k rozevření plátových spojů na krátkatech. Vzpěry byly také mezi vazbami evidentně zpřeházeny.

Obr. 18: Miličín, kostel Narození Panny Marie, krov nad lodí, detail věšadla plné vazby č. 13 s datovacím nápisem z roku 1750.

hutnými věšadly vynášejícími patní průvlak nad vaznými trámy. Ty jsou na průvlak všechny vyvěšeny kovanými třmeny, což je pochopitelné vzhledem k rozponu přes 11 m a zatížení podhledem. Věšadla, která se skládají ze dvou trámů obemykajících rozpěry ležaté stolice i oba hambalky, jsou vynášena dvojicí vzpěr, jež jsou téměř rovnoběžné s krokviemi a probíhají v prodloužení sloupků ležaté stolice. Vzhledem k rozvinutosti krovové soustavy překvapí použití plátových spojů v patě těchto vzpěr na spoji s prvními hambalky. Jednostranné rybinové pláty jsou užity také na styku druhých hambalků s krokviemi.

ZÁVĚR

Používání typologicky starších konstrukčních schémat v době, kdy už převládají pokročilejší konstrukční typy, není v případě krovů nic výjimečného. Zpravidla je však novotvar směsí starších a novějších tesařských zvyklostí. Tento jev lze demonstrovat právě na zastřešení presbytáře miličinského kostela. Jako další příklady mladších krovů v základě středověkých konstrukčních schémat s klasovými vzpěrami a ondřejskými kříži v podélném vázání můžeme uvést krov nad lodí kostela sv. Petra v Poříčí nad Sázavou (okres Benešov), nebo krov nad lodí kostela sv. Petra a Pavla v nepříliš vzdálených Petrovicích (okres Příbram)

obojí nepublikovaný průzkum autorů. V případě, že nová konstrukce vznikla po nenadálé katastrofě, mohla být do určité míry zopakována konstrukce původní. Takový scénář patrně nastal i v případě požárem vynucené výstavby krovu nad presbytářem kostela v Miličíně. Typologie konstrukčního jádra krovu, tesařský rukopis, typy spojů i archaický způsob tesařského značení odpovídají ještě lokální pozdně středověké tradici, tak jak ji známe například z krovů nad lodí kostela sv. Martina v Sedlčanech (Veselý – Kypta 2021) nebo krovu nad lodí kostela sv. Mikuláše v Nechvalicích (Veselý – Kypta 2022); (obojí okres Příbram). V rámci jádra konstrukce miličinského krovu je třeba upozornit na dva poměrně neobvyklé detaily, a tím je podoba styku krokví ve vrcholu vazeb a užití redukované podoby klasových vzpěr v mezilehlých vazbách.

Nejzvláštnější je však na sledovaném krovu podoba ležaté stolice. V polovině 17. století, po více než stovce let běžného užívání této konstrukce v krovech na celém území Čech, je nepochopitelná nejen subtilita konstrukce, ale zejména staticky krajně nevýhodné odsunutí rozpěry o tři čtvrtiny metru pod úroveň pětibokých ližin. Bizarnost řešení ještě podtrhuje absence ztužujících pásků lichoběžníkových rámu stolice. Nebýt jednoznačných výsledků dendrochronologické analýzy a dalších detailů, které potvrzují vznik konstrukce krovu náraz, tj. jako celku, mohli bychom se domnívat, že ležatá stolice byla vložena do staršího krovu později.

Pozoruhodná je také druhotná úprava sklonu zvalbení nad polygonálním závěrem, resp. charakteristika jeho původního řešení. Miličinský kostel patří svojí architekturou k širší skupině rožmberských jihočeských kostelů. Právě v jižní části našeho území se nachází řada velkých středověkých kostelů s mohutnými střechami, na jedné či více stranách zvalbenými. Pro tato zvalbení je charakteristický značný sklon, převyšující sklony základních ploch střech. Analogii k řešení, jaké měl původně miličinský presbytář, nalezneme například na kostele sv. Petra a Pavla v Nových Hradech (okres České Budějovice). Na polygonálním závěru tvořeném pěti stranami osmiúhelníku se vrchol zvalbení nachází nad středem spojnice nároží mezi rovnými bočními stranami presbytáře a zkosenými stranami trojbokého závěru. V této poloze se tudíž musí nacházet plná vazba. Sklon všech tří ploch valby je při tomto řešení i pohledově výraznější. Rešerši konstrukčních analogií miličinského řešení jsme zatím neprováděli ani neznáme publikované příklady, lze však očekávat, že při podrobnějším průzkumu se podobná řešení objeví. Předpokládáme ale, že budou patřit do staršího časového horizontu, tedy převážně do 16. století.

*Tato práce vznikla v rámci plnění výzkumného cíle NPÚ **Nemovité památky v ČR**, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury ČR na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.*

ING. ARCH JAN VESELÝ, MGR. JAN KYPTA, PH.D.

NÁRODNÍ PAMÁTKOVÝ ÚSTAV, ÚZEMNÍ ODBORNÉ PRACOVISŤE STŘEDNÍCH ČECH V PRAZE,
SABINOVA 373/5, PRAHA 3
VESELY.JAN@NPU.CZ, KYPTA.JAN@NPU.CZ

LITERATURA

- Kuthan, J. 2011: Architektura v rožmberské doméně do počátku 15. století, in: M. Gaži ed., Rožmberkové. Rod českých velmožů a jeho cesta dějinami. České Budějovice, s. 374–385.
- Teplý, F. 1899: Paměti starožitného města Miličína a jeho okolí. Praha.
- Veselý, J. – Kypka, J. 2021: Středověké a raně novověké dřevěné konstrukce kostela sv. Martina v Sedlčanech se zvláštním zřetelům k pozdně gotickému krovu nad lodí, Průzkumy památek XXVIII, č. 2, s. 19–36.
- Veselý, J. – Kypka, J. 2022: Krovy nad lodí a presbytářem kostela sv. Mikuláše v Nechvalicích. Názevová zpráva uložena v archivu NPÚ ÚOP SC v Praze, rkp.

DER DACHSTUHL ÜBER DEM CHOR DER MARIA GEBURTSKIRCHE IN MILIČÍN DIE STÄRKE DER TRADITION UND DIE NICHT EINFACHE AUFNAHME DER KONSTRUKTIONSSINNOVATIONEN

Die heutige Gestalt der Überdachung der hochgotischen Kirche der Geburt Mariä in Miličín (Bez. Benešov) entstand nach dem Brande des Städtchens im Jahre 1644. Die dendrochronologische Analyse hat bewiesen, dass der neue Chordachstuhl gleich nach der Katastrophe entstanden war, während das Kirchenschiff seine definitive Überdachung erst um mehr als ein Jahrhundert später bekam. Der Beitrag widmet sich dem älteren Dachstuhl, der vor allem durch die Verwendung der in jener Zeit ziemlich anachronischen Konstruktion mit ährenförmigen Streben und der Stuhlwand in der axialen Ebene interessant ist. Eine solche Konstruktion gehört typologisch noch dem Mittelalter an. Sie ist darüber hinaus mit dem sehr regressiven Typ des liegenden Stuhls kombinierte, und zwar in der Zeit, in der in Böhmen die Verwendung des vollentwickelten Typs dieser Konstruktion überwog.

Der Sparrendachstuhl über dem Chor ist mit dem Kehlbalkenpaar und Binderbalken in jeder Balkenlage erhalten, durch den Längsverband in der vertikalen Ebene unter dem First ergänzt. Der Längsverband besteht aus den Säulen, drei Ebenen der horizontalen Rähme und Andreaskreuzen. Die Säulen in den Bindergepärren sind mit Kehlbaken und Sparren mittels ährenförmiger Streben in zwei Höhen verbunden. Eine Analogie der ährenförmigen Streben in der Höhe des ersten Kehlbalkens befindet sich auch in den Zwischengepärren, in denen sie infolge der Absenz der axialen Säulen auf kürzere Streben zwischen dem Kehlbalken und Sparren reduziert sind. Der verhältnismäßig subtile liegende Stuhl stützt das ganze System, aber seine Gestalt erscheint für die Mitte des 17. Jahrhunderts retardiert zu sein. Die progressiven Elemente fehlen dabei, wie die Begründung auf fünf-eckigen Schwellen oder die nach oben erweiterten Säulen. Hingegen der Spannriegel der liegenden Stuhlsäulen ist ca. dreiviertel Meter unter den ersten Kehlbalken verschoben, und zwar ohne deutlichen Grund. Am interessantesten ist aber die totale Absenz der Bänder zwischen den liegenden Säulen und diesen Spannriegeln. Zu ungewöhnlichen Erscheinungen der Dachstuhlentwicklung zählt auch die sekundäre Walmneigungssenkung über dem Chor, die zum bedeutenden Eingriff in das letzte Bindergepärre geführt hat.

ABBILDUNGEN

- Abb. 1: Miličín (Bez. Benešov), Kirche der Geburt Mariä, Pfarre und Kirche, Ansicht von Norden. Die Kirchendächer sind mit Biberschwanz gedeckt (Museum der Region „Böhmisches Sibirien“, Archiv von Alena Ledinská, gegen 1940, www.ceskasibir.cz).
- Abb. 2: Miličín, Kirche der Geburt Mariä, Bauaufnahme der Kirche, Längsschnitt, Ausschnitt der Dachstühle (Vermessung R. Zidek – V. Vejvodský – F. Skoda – J. Schmail[er?], 1946, NPÚ ÚOP [Nationalinstitut für Denkmalpflege] für Mittelböhmen, Archiv, Best.-Nr. 178).
- Abb. 3: Miličín, Kirche der Geburt Mariä, Dachstuhl über dem Chor, Ge-

samtansicht von Südosten (alle Fotos J. Veselý, 2023, falls nicht anders angegeben).

Abb. 4: Miličín, Kirche der Geburt Mariä, Chordachstuhl, Bauaufnahme: A – Grundriss; B – Längsschnitt; C – Rekonstruktion des ursprünglichen Lösung des Walms über dem Chorabschluss. Rot sind die Abbundzeichen der einzelnen Gesspärre dargestellt. (Vermessung und Zeichnung J. Veselý, 2023; aufgrund der älteren Pläne aus dem Jahre 1946 [s. Abb. 3] und der Planungsdokumentation für die Dachstuhlinsandsetzung von T. Kostohryz aus dem Jahre 2009, NPÚ ÚOP für Mittelböhmen, Archiv, Best.-Nr. 5339).

Abb. 5: Miličín, Kirche der Geburt Mariä, Chordachstuhl, Bauaufnahme – Balkenlagen: A – komplettes Bindergepärre Nr. 7; B – Bindergepärre Nr. 1 mit reduzierter Stuhlwandsäule und unteren ährenförmigen Streben; C – Bindergepärre Nr. 4, infolge der Walmumgestaltung reduziert; D – Zwischengepärre Nr. 2. Rot – Abbundzeichen einzelner Gesspärre (Vermessung und Zeichnung J. Veselý, 2023).

Abb. 6: Miličín, Kirche der Geburt Mariä, Chordachstuhl, Fußdetails von Bindergepärren: a – südlicher Fuß vom Gepärre Nr. 7 mit besonderer Gestaltung des Binderbalkenkopfs nach Stichbalkenverklauung. Die Liegendesäule trägt ein dem griechischen Buchstaben Gamma ähnliches Piktogramm; nördliche Fuß vom Gepärre Nr. 4.

Abb. 7: Miličín, Kirche der Geburt Mariä, Chordachstuhl, Durchblick von Norden in der Höhe zwischen dem ersten und zweiten Kehlbalken. Deutlicher Unterschied der Neigung der ganzen ährenförmigen Strebe im Bindergepärre und der verkürzten Streben in anderen Gepärren.

Abb. 8: Miličín, Kirche der Geburt Mariä, Chordachstuhl, Detail der Sparrenfügung im Zwischengepärre. Im Hintergrund auch deutliche Fügung der Säule und Sparren im Bindergepärre. Die Säule ist zu den Sparren stumpf angelegt, ohne weitere Fügung.

Abb. 9: Miličín, Kirche der Geburt Mariä, Chordachstuhl, das sekundär reduzierte Gepärre Nr. 10, Ansicht von Süden. Deutlich sind der verkürzte Spannriegel des liegenden Stuhls und die Walmelemente über dem Chorabschluss.

Abb. 10: Miličín, Kirche der Geburt Mariä, Chordachstuhl, Detail der Sparren und Fußstreben vom Walm über dem Chorabschluss. Deutliche Unge-nauigkeiten in der Streben- und Stichbalkenverblattung, sowie die leere Blattsasse an dem Sparren im Hintergrund.

Abb. 11: Miličín, Kirche der Geburt Mariä, Chordachstuhl, südlicher Fuß vom Bindergepärre mit deutlich gemachter Rötelsbezeichnung zum Abbund. Am Binderbalken befinden sich sowohl das laufende Zeichen des Gepärres als auch das vom liegenden Stuhl (Piktogramm).

Abb. 12: Miličín, Kirche der Geburt Mariä, Chordachstuhl, Detailaufnahme des nördlichen Endes vom ersten Kehlbalken in der Berührung mit dem Sparren. Deutlich sind sowohl die Rötelsbezeichnung als auch drei Spuren nach dem Holzbohrer mit flacher Schneide, die es belegen, dass das erste Gepärre zugleich als Musterbalkenlage für die Herstellung der nachfolgenden Gepärre gedient hat.

Abb. 13: Miličín, Kirche der Geburt Mariä, Chordachstuhl, Details der Rötelszeichen in Gestalt der Piktogramme: a – Gepärre Nr. 10; b – Fügung der Säule und der oberen ährenförmigen Streben im Gepärre Nr. 1; c – Zeichen an der Säule und Diagonale des Andreaskreuzes der axialen Stuhlwand; d bis f – Zeichen an der Südseite der Balken des liegenden Stuhls an den Bindergepärren Nr. 1, 7 und 10.

Abb. 14: Miličín, Kirche der Geburt Mariä, Chordachstuhl, Details der mit Rötels gezeichneten Zahlengruppen an verschiedenen Dachstuhlelementen, die wohl die Maße, bzw. Zweck des Elements ausdrücken: a – Aufschrift beim nördlichen Balkenkopf vom Binderbalken des Gepärres Nr. 7; b – Aufschrift an dem Riegel des liegenden Stuhls zwischen den Gepärren Nr. 4 und 7 an der Nordseite; c – Aufschrift am Sparren der nordöstlichen Walmfläche; d – Aufschrift am Sparren der östlichen Walmfläche.

Abb. 15: Miličín, Kirche der Geburt Mariä, Chordachstuhl, Rötels-Datierungsaufschrift an der Unterseite des nördlichen Sparrens vom Gepärre Nr. 7, größtenteils vom Riegel und Arm des Andreaskreuzes überdeckt. In der Fuge zwischen den Elementen lässt sich am Ort noch das Wort „Páne“ (= Domini), die Jahreszahl jedoch nicht lesen.

Abb. 16: Miličín, Kirche der Geburt Mariä, Bauaufnahme des Dachstuhls über dem Schiff, Querschnitt (Zeichnung J. Veselý, 2023, aufgrund der Planungsdokumentation für die Dachstuhlinsandsetzung von T. Kostohryz aus dem Jahre 2009, NPÚ ÚOP für Mittelböhmen, Archiv, Best.-Nr. 5339).

Abb. 17: Miličín, Kirche der Geburt Mariä, Dachstuhl über dem Schiff, Ansicht von Südosten.

Abb. 18: Miličín, Kirche der Geburt Mariä, Dachstuhl über dem Schiff, Detail vom Hängewerk des Bindergepärres Nr. 13 mit der Datierungsaufschrift 1750.

(Übersetzung Jindřich Noll)